

Posudek diplomové práce

František Janda, Středověká šlechtická sídla na hranici jižních a středních Čech. Hrad Šelmberk a jeho archeologický výzkum v roce 2006, Bechyně 2013, 177 str. (z toho 9 str. seznamu použité lit.), 79 kresl. obr., 32 str. fotogr. příloh, 8 grafů.

Diplomová práce F. Jandy se skládá ze dvou víceméně odlišných částí, z nichž první je po Úvodu (1, s. 10-11) a Vymezení a charakteristice regionu (2, s. 11-14) věnována Vývoji feudálních sídel (3, s. 15-52), včetně stručného nástinu české kastelologie i regionálních badatelů k vymezenému tématu (4, 52-57), a druhá část se zabývá samotným hradem Šelmberkem (5, s. 57-75) i materiálem z něho získaným (6, 75-160). Následuje Vyhodnocení zpracovávaného souboru (7, s. 160-163), Shrnutí a interpretace získaných poznatků (8, 163-166) a Závěr (9, s. 166-168). Připojen je také Seznam použité literatury a pramenů (10, s. 169-177) a Přílohy v další samostatném dílu práce.

V první úvodní kapitole autor stanovuje cíle a strukturu práce i metodiku zpracování, v druhé pak podává vymezení zájmového regionu zahrnujícího území okresu Tábor i jižní část okresu Benešov, a dále přírodní poměry, tzn. geologické, podnebí, hydrologii, pedologii a vegetaci. Podotýkám, že okresy nejsou bývalé (s. 11), ale v rámci státní správy existují i nadále. Těžiště této části práce je bezesporu v popsání vývoje feudálních sídel ve vymezeném regionu. Svůj výklad začíná diplomand již stručnou charakteristikou počátků opevněných sídlišť v pravěku, protohistorickém období a raném středověku, pokračuje sídly vyšší šlechty od jejich geneze v raně středověkém západoevropském prostředí (typ motte, Turmburg, bergfrity, donjony apod.) a podává přehled dalších půdorysných schémat od diskutabilních hradů tzv. přechodného typu, kolonizačních provizorií, s obvodovou zástavbou, plášťovou zdí či tzv. dvorcového typu až po francouzský i italský kastel. Zde se taktéž vyrovnává s polemickou diskusí o tzv. středoevropském kastelu a jeho genezi (s. 19, 21). Pokračuje potom výkladem o vývoji hradní architektury v Čechách od nejstarších románských hradů v některých případech importovaných ze západu, hradů 2. poloviny 13., 14. a 15. století a konci éry hradů i počátků zámecké architektury. Celkově lze o výše uvedeném výkladu konstatovat, že je do jisté míry pro práci nadbytečný a založený jako kompilace většinou na pracích D. Menclové, jejíž typologie je dnes již antikvována, díle T. Durdíka, eventuálně T. Durdíka s P. Bolinou, někdy ne příliš ujasněných závěrech vycházejících z F. Musila i některých dalších autorů (pro skalní hrady např. F. Gabriel s J. Smetanou, P. Chotěbor a další). V současnosti se vůbec od typologického „škatulkování“ hradní architektury upouští. Zcela pominuto je moravské a slezské bádání.

Připojena je krátká část o hradech v jižních Čechách, kde mezi nejstarší ještě románské hrady náleží bezesporu Landštejn na rozhraní Moravy, Dolních Rakous a Čech, přičemž pravděpodobnější je výstavba rakouskými feudály a není jasné zda původní sídlo netvořil fortifikovaný objekt v nedalekém Pomezí (s. 21, 25), kde se zřejmě jedná o zaniklou trhovou ves či městečko. Těžko lze mezi jihočeské hrady řadit francouzský kastel Konopiště (s. 26). V rámci výkladu o nejstarších šlechtických hradech (s. 21) měl být zdůrazněn význam narušení královského regálu na výstavbu fortifikovaných sídel po povstání královice Přemysla (Přemysl Otakar II.) proti otci v letech 1248-1249 (srov. Žemlička, J., Odboj královice Přemysla v letech 1248-1249 a jeho sociální zázemí, ČsČH XXXIII, 1985, 564-586). V další části práce se již autor věnuje hradům v okolí Šelmberka, které stručně charakterizuje po stránce stavebně historického vývoje a majetkové držby. Celkem je zde popsáno 15 lokalit (s. 26-37). Podobným způsobem jsou zpracovány také sídla nižší šlechty včetně popisu jejich vývoje. Nacházíme tu informace o 28 objektech (s. 37-51). V úvodní části není jasně definováno co je tvrz a je velmi diskutabilní zda přechodným článkem mezi hradem a tvrzí jsou hrádky. Tento termín nemá totiž sémantické odůvodnění ve středověkých písemných pramenech a například T. Durdík jeho používání na rozdíl od V. Nekudy a J. Ungera odmítal. Rozhodně je nelze charakterizovat velkými čtyřhrannými věžemi s obytnou a obrannou funkcí a jako příklad jmenovat Kozí hrádek (s. 38). U empоровých kostelů se ještě tvrze nenacházely, zde se v nejstarším období 12. a první poloviny 13. století jednalo o curie (s. 39). Někdy se hovoří o dvorcích, ale podobně jako hrádek nemá tento termín sémantické zdůvodnění. Velmi schematické a nezdůvodněné je potom dělení tvrzí do čtyřech typů, neboť první a druhý nelze za tvrze v pravém slova smyslu považovat (s. 39-40). Zcela opomenuty pak zůstaly tzv. rezidenční dvory a zmíněna měla být i přestavba některých těchto objektů na renesanční či barokní zámky. Poněkud neorganicky je za výkladem o sídlech vyšší a nižší šlechty na Táborsku připojen Stručný nástin české kastelologie (s. 52-54) a medailony regionálních badatelů k vymezenému tématu (s. 54-57). Ivan Borkovský se patrně mezi badatele zabývající se v meziválečném období výzkumem šlechtických sídel dostal omylem (s. 54), zkoumal totiž zejména Levý Hradec a Pražský hrad. Tyto výše jmenované oddíly měly být zařazeny na počátku třetí kapitoly.

Druhá část práce je potom věnována samotnému hradu Šelmberku, jeho poloze, historii včetně dějin rodu Vítkovců (zde postrádám citaci reprezentativního katalogu (Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. Vedoucí redaktor Jaroslav Pánek uspořádal spolu s Martinem Gaží.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2011, 751 str., 672 obr.; dále např. Šimůnek, R. – Lavička, R., Páni z Rožmberka 1250-1520. Jižní Čechy ve středověku. Kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách, České Budějovice 2011) a jejich potomků – pánů ze Šelmberka – i historii těžby drahých kovů v okolí hradu (s. 57-64). Zápis z roku 1172, podle něhož vyměřovali doly u Sezimova Ústí jihlavští těžaři je jistě překlep, neboť v té době ještě Jihlava neexistovala (s. 64). Následuje popis stavebního vývoje hradu téměř výhradně založený na práci J. Pešty otištěné roku 1996 v *Castellologica Bohemica* (s. 65-71). V oddílu Dějiny výzkumu hradu (s. 71-75) je cenná zejména část rekonstruující postup vyklízecích prací na hradě v letech 1940-1943, nad nimiž měl dohled tábořský učitel František Lískovec, kde F. Janda čerpal zejména z jeho deníků (s. 71-73), dále popisuje práce na Šelmberku v letech 1992-1994, komisionální prohlídku v roce 2001 a hlavně výzkum Husitského muzea v Táboře v roce 2006, kdy zde byly položeny celkem čtyři sondy (I-IV). Právě z nich získaný archeologický materiál a jeho zpracování je hlavním těžištěm diplomové práce (6, s. 75-160).

Zpracovávaný soubor obsahoval 4681 zlomků keramiky, 4 zlomky skla, 36 kusů kovových předmětů, 635 kusů zvířecích kostí, 36 kusů mazanice a 63 zlomků kachlů. Z uvedeného množství zpracovaného a inventovaného materiálu, zejména keramiky, jasně vyplývá časová nátočnost této heuristické práce. Pokud se jedná o osteologický materiál nebylo dosud provedeno jeho určení (s. 75). V souboru kovových předmětů (s. 76-81) se vyskytla jedna mince z doby vlády krále Jiřího z Poděbrad, bronzová nášivka, železné oko s trnem, železná šipka s tulejí, olovená kulka nejasného stáří, snad torzo zákolníku a skoby, dva železnéhože a torza dalších třech, dále železný pant, kování a hlavně hřebý. Ke klasifikaci jednotlivých předmětů používá diplomand typologie R. Krajíce z roku 2003 (*Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, díl I-II. Praha-Sezimovo Ústí-Tábor 2003*). Na závěr je připojeno statistické vyhodnocení zastoupení kovových předmětů a hřebů v jednotlivých sondách a ve zpracovávaném souboru. Domnívám se, že celý oddíl měl být doplněn komentářem o charakteru celé kolekce, eventuálním datování i dalších systémech třídění (např. Belcredi, L., *Zemědělské a řemeslnické nástroje na zaniklých středověkých osadách*, AH 8, 1983, 411-422; týž, *Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů*, AH 14, 1989, 437-472; srov. výběr nejdůležitějších prací Měřinský, Z., *Das Studium der Sachkultur des Mittelalters –Ziel oder Mittel?*, AH 34, 2009, 16, 41).

Následuje výklad o skleněných artefaktech uvedený historií výroby skla, který je snad až příliš rozsáhlý vzhledem ke čtyřem nalezeným fragmentům (s. 81-84). Výčet lokalit s nálezy skla je velmi selektivní, postrádám zde moravská a slezská naleziště i řadu badatelů, kteří se speciálně sklářskými výrobky ze středověku i raného novověku zabývali či zabývají (např. D. Hejdová, Z. Himmelová, F. Frýda a další; srov. výběr nejdůležitější literatury Měřinský, Z., *Das Studium der Sachkultur des Mittelalters – Ziel oder Mittel?*, AH 34, 2009, 16, 41-42). Špatně pochopena či interpretována se asi jeví teze (s. 83), že „Okolo přelomu 16. a 17. století pokračuje šíření skla i do nižších vrstev společnosti, tedy k zámožným měšťanům či městským řemeslníkům.“ Faktem je výskyt skla ve vesnickém prostředí již od pohusitského období a v raném novověku. Na druhé straně v městském prostředí máme doloženy bohaté soubory skleněných výrobků již od 13. století. Jako příklady zde můžeme uvést Brno, Jihlavu, Olomouc nebo Opavu. Publikované nálezy skla z hradu Šelmberku (s. 84-85) představuje torzo číše na nožce, dva neurčitelné fragmenty a zlomek skleněného terčíku patrně z okenní výplně. Postrádám zde alespoň pokus o bližší časové zařazení.

Stručně zmíněny jsou zlomky mazanice (s. 85) a následuje výklad o keramice členěný standardně na keramiku kuchyňskou a stolní i technickou (s. 85-90). Zvláštní pozornost potom autor věnuje výzdobě keramiky, obecně značkám na dnech nádob, technologii výroby a datování (s. 90-99). Šest značek obsažených v souboru je rozebráno zvlášť (s. 144) a podobně je tomu i se třemi zlomky loštických pohárů (s. 145). Chybí umělecká i stavební keramika a zvlášť je zpracováno kamnářské zboží (145-160). Sumárně musíme bohužel konstatovat, že obecný výklad o keramice je kompilován téměř výhradně z téměř půlstoletí staré práce V. Nekudy – K. Reichertové, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno 1968, která sklídila kritické připomínky již v době svého vydání (Richter, M. – Smetánka, Z., /rec./ V. Nekuda – K. Reichertová, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. /Moravské muzeum v Brně, Musejní spolek v Brně/, Brno 1968; 462 stran, 144 obr., 102 tabulek, ČsČH XVIII, 1970, 90-93). Jedině při výkladu o loštických pohárech (spíše bychom měli hovořit o keramice; s. 88-89) a o značkách (s. 92-95) jsou citovány práce některých dalších autorů (např. V. Goš, A. Točík, L. Varadzin atd.). Faktem ovšem zůstává, že dodnes žádná nová syntéza o středověké keramice vydána nebyla a zpracovat toto téma je o to obtížnější, neboť v současnosti nelze vůbec odhadnout kolikanásobně se za zhruba půlstoletí rozmnožily nálezové fondy oproti stavu, který měli tehdy autoři k dispozici. Jistě to však bude trojciferný násobek, vezmeme-li do úvahy množství systematických a hlavně záchranných výzkumů, jež za toto období proběhly, a z nich získaný

keramický materiál většinou čeká na podrobné zpracování, vyhodnocení i publikaci. Řadu dílčích studií však máme, a ty mohly být v textu zohledněny (srov. výběr nejdůležitějších Měřinský, Z., *Das Studium der Sachkultur des Mittelalters – Ziel oder Mittel?*, AH 34, 2009, 12-13, 40-41). Omylem je hovořit o hrncích doby hradištní (s. 86), neboť soubor keramiky z hradu Šelmberku tvoří vrcholně středověké hrnčířské zboží, pražnice (s. 87) se obvykle mezi keramiku nezařadují a ve vrcholném středověku se již nevyskytují (srov. např. Měřinský, Z., *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*, Praha 2002, 68-69). Pokud jde o výše zmiňované značky na dnech (s. 92-95) zůstaly opomenuty jejich počátky v podobě otisků osy hrnčířského kruhu, které se vyskytují již od starohradištního období (srov. např. Měřinský, Z., *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*, Praha 2002, 480-487). Zavádějící je také odkaz na statuta vídeňských hrnčířů z roku 1431 (s. 93). Nejednalo se totiž o značky, ale kolky vtlačované na okraj nádoby, a stejně tak je asi diskutabilní uvažovat v případě značek o vkusu výrobce či objednavatele (s. 95). Naopak správně je zde zdůrazněno (s. 95), že nástup rychle rotujícího nožního kruhu neproběhl jednorázově, nýbrž v určitém období se keramika vyráběla souběžně i na pomalu rotujícím kruhu. Pokud jde o počátky radélkované výzdoby (termín kolečková výzdoba není vhodný; s. 96-99), lze ji na Moravě, v Dolních Rakousích a obecně v karpatské kotlině klást již do období počátku 10. století a její původ spojovat se starými Maďary. Masově se potom objevuje v určitých regionech nejpozději během druhé třetiny 13. věku (srov. např. Měřinský, Z., *Vztahy mezi Moravou a Balkánským poloostrovem v některých prvcích keramické produkce 9.-13. století*. In: Mikulovská sympozia, XII. mikulovské sympozium 1982, 97-101. Praha 1983; týž, *Отношения материальной культуры славянского периода в Моравии к области юго-восточной Европы*. In: *Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le Ve Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen*, 89-97. Prague 1984; týž, *Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů*, PA LXXVII, 1986, 31-32; týž, *Die Anfänge der Keramik mit Rädchenverzierung im Mähren und ihre Herkunft*. In: *My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages*. Petra Maříková Vlčková – Jana Mynářová – Martin Tomášek (eds.), 193-198. Praha 2009).

Bezesporu přínosný je popis vybraných nálezů keramiky sestavený do tabel (s. 100-143), v nichž je popsáno celkem 1316 kusů ze sond I, III a IV, vrstvy 2, 3 a 4. Kromě inventárního čísla obsahují údaje o tvaru (lépe řečeno typu) nádoby, zachovalé části, v případě okrajů jeho typu, barvě, síle střepe, zrnitosti hmoty, výzdobě, výpalu, eventuální glazuře, dataci a připojeny mohou ještě být doplňující

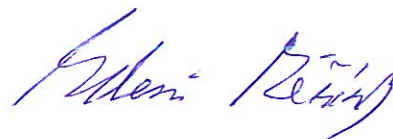

poznámky. Za značný nedostatek však považuji, že údaje z těchto přehledných tabel nejsou sumarizovány a podrobeny analytickému vyhodnocení (to se nachází ve stručném shrnutí až v kap. 7, s. 160-163). Zde se diplomand pouze znovu vrací k nalezeným dokladům značek (s. 144) a loštických pohárů (s. 145). Následuje výklad o kamnářské keramice opět s obecným úvodem včetně výčtu výzdobných motivů (s. 145-150). Podotýkám, že musíme rozlišovat kachlovou pec opatřenou nádobkovými kachlí a skutečná kamna postavená z kachlů (s. 147-148). Otázkou je také jaký druh kachlů představovaly nejstarší doklady z Prahy údajně ze 13. století (s. 150). Po stručné informaci o metodice zpracování celkem 63 fragmentů kachlů, z nichž 24 náleželo ke komorovým kachlům (40 %) a 36 k hrncovým (lépe nádobkovým; 60 %), následuje popis jednotlivých dokladů (s. 150-160). Jak již bylo řečeno výše teprve zde je připojeno Vyhodnocení zpracovávanému souboru (7, s. 160-163), Shrnutí a interpretace získaných poznatků (8, s. 163-165), kde F. Janda uvádí některé analogické nálezy a stanovuje nejstarší horizont na hradě do 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století. Nejvíce zastoupeným materiálem je potom keramika do doby po polovině 15. století až kolem poloviny 16. století a zánikový horizont hradu dokládá keramika datovatelná do 16. až počátku 17. století. Zcela neorganicky se zde objevuje výklad o radélkem provedených nápisech na keramice (s. 165-166). Ve stručném Závěru (s. 166-168) jsou shrnuty poznatky v práci obsažené.

Připojen je Seznam použité literatury a pramenů (s. 169-177). Obrazová příloha je vypracována pečlivě a tvoří ji 79 kreslených vyobrazení, 32 stran fotografických příloh a teprve zde je též připojeno 8 grafů s početním zastoupením jednotlivých keramických tvarů, typů okrajů, barvy fragmentů, síly jejich stěn, hrubosti keramického těsta, početního zastoupení jednotlivých druhů výzdoby i zastoupení redukčního a oxidačního výpalu. V případě obr. č. 12 a 14 vznáším dotaz zda existuje originál kresby J. Willenberga. Přes celkem pečlivé vypracování rukopisu se do textu vloudila řada překlepů, které jsem vyznačil v textu (s. 10, 14, 19, 21, 25, 35, 42, 53, 63, 73-74, 89, 91-92, 94-95, 98-99, 152, 155, 169-170, 175, obr. 17). Jestliže citujeme několik prací téhož autora je zbytečné citovat znovu jeho jméno nebo psát týž. Stačí pouze rok vydání a strany (s. 23-24, 27-28, 32, 39, 54-56, 60, 82).

Práci doporučuji k dalšímu řízení a obhajobě. Vzhledem k výše zmiňovaným výhradám ji navrhuji klasifikovat známkou dobře.

Weitra, 18. VIII. 2013

Prof. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.